

ZDALNE ROZPRAWY W POSTĘPOWANIU CYWILNYM

redakcja naukowa Aneta Łazarska

Stanisław Drozd, Kamila Jończyk-Piskorska
Urszula Kaczorowska, Katarzyna Klimas, Krzysztof Kurosz
Aneta Łazarska, Wojciech Łukowski, Agnieszka Owczarewicz
Ryszard Piotrowski, Maciej Rogalski, Arkadiusz Semeniuk

BIBLIOTEKA SĄDOWA

ZDALNE ROZPRAWY W POSTĘPOWANIU CYWILNYM

redakcja naukowa Aneta Łazarska

Stanisław Drozd, Kamila Jończyk-Piskorska
Urszula Kaczorowska, Katarzyna Klimas, Krzysztof Kurosz
Aneta Łazarska, Wojciech Łukowski, Agnieszka Owczarewicz
Ryszard Piotrowski, Maciej Rogalski, Arkadiusz Semeniuk

BIBLIOTEKA SĄDOWA

Wolters Kluwer

WARSZAWA 2025

Stan prawny na 1 czerwca 2025 r.

Recenzent

Prof. dr hab. Łukasz Błaszczak

Wydawczyni

Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktorka prowadząca

Joanna Cybulska

Opracowanie redakcyjne

Agnieszka Witczak

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2025

ISBN 978-83-8390-666-9

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. +48 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIIS TREŚCI

Wykaz skrótów	7
Słowo wstępu	9
<i>Maciej Rogalski</i> Wprowadzenie	13
<i>Ryszard Piotrowski</i> Rozprawy zdalne w świetle Konstytucji RP	19
<i>Aneta Łazarska</i> Rozprawy zdalne a rzetelne postępowanie dowodowe przed sądem cywilnym	35
<i>Wojciech Łukowski</i> Rozprawy zdalne czy rozprawy z wykorzystaniem wideokonferencji	67
<i>Arkadiusz Semeniuk</i> Wideokonferencja w międzynarodowym postępowaniu cywilnym	79
<i>Katarzyna Klimas</i> Standardy techniczno-informatyczne i organizacyjne posiedzeń zdalnych w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego	115

Stanisław Drozd

Rozprawy zdalne – perspektywa profesjonalnych pełnomocników	133
--	------------

Kamila Jończyk-Piskorska

Nowoczesne technologie informacyjne i komunikacyjne (ICT) w doręczeniach transgranicznych w sprawach cywilnych i handlowych w Unii Europejskiej	147
--	------------

Urszula Kaczorowska

Omówienie Wytycznych Komitetu Ministrów Rady Europy na temat mechanizmów elektronicznego rozpoznawania spraw cywilnych i administracyjnych przez sądy	183
--	------------

Agnieszka Owczarewicz

Zdalne posiedzenie przygotowawcze	197
--	------------

Krzysztof Kurosz

Dobre praktyki i rekomendacje dla posiedzeń zdalnych w kontekście zasady równości broni	203
--	------------

Bibliografia	239
---------------------------	------------

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

EKPC	– europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm. i uzup.)
GVG	– <i>Gerichtsverfassungsgesetz</i> (niemiecka ustawa o ustroju sądów)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 1568 ze zm.)
k.p.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2025 r. poz. 46 ze zm.)
p.u.s.p.	– ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2024 r. poz. 334 ze zm.)
r.u.s.p.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. z 2024 r. poz. 867 ze zm.)
TFUE	– Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 7.06.2016 r., s. 47)
ZPO	– <i>Zivilprozeßordnung</i> (niemiecki kodeks postępowania cywilnego)

Czasopisma, publikatory urzędowe, zbiory orzecznictwa

Dz.U.	– Dziennik Ustaw
Dz.Urz. MS	– Dziennik Urzędowy Ministra Sprawiedliwości
GSP	– Gdańskie Studia Prawnicze
MoP	– Monitor Prawniczy
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna

OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, Seria A
PPC	– Polski Proces Cywilny
Prok. i Pr.	– Prokuratura i Prawo
PS	– Przegląd Sądowy
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny

Inne

BFH	– Bundesfinanzhof (niemiecki Federalny Sąd Finansowy)
BGH	– Bundesgerichtshof (niemiecki Federalny Trybunał Sprawiedliwości)
ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
ICT	– <i>information and communication technologies</i> (technologie informacyjne i komunikacyjne)
KMRE	– Komitet Ministrów Rady Europy
ODR	– <i>Online Dispute Resolution</i>
SN	– Sąd Najwyższy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
TS	– Trybunał Sprawiedliwości
VTC	– <i>videoteleconference</i>

SŁOWO WSTĘPU

W dobie transformacji cyfrowej i rozwoju społeczeństwa nowych technologii posiedzenia zwane zdalnymi, a przeprowadzane za pomocą urządzeń służących do przekazu obrazu i dźwięku, stały się faktem. Transformacja cyfrowa ma wpływ na każdy aspekt życia. Oferuje znaczne możliwości poprawy jakości życia, wzrostu gospodarczego i zrównoważonego rozwoju. Ponad dwadzieścia lat temu Richard Susskind postawił fundamentalne pytanie: czy sądy cywilne powinny funkcjonować w istniejących salach sądowych, w których strony stawiają się osobiście, czy też wirtualnie? Dyskusja toczy się więc wokół kwestii: czy sąd to **służba lub usługa**, czy też **miejsce**? To w zasadzie internet i pandemia dały okazję do przemyślenia sposobu funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości i idei postrzegania wymiaru sprawiedliwości nie przez pryzmat miejsca – budynku, ale jako specyficznej usługi. Dyskusja na temat wyższości rozpraw zdalnych nad rozprawami stacjonarnymi ma u swego źródła spór o to, czym właściwie jest sądowy wymiar sprawiedliwości. To temat szerszej debaty dotyczącej szeroko rozumianego **sądownictwa online** i możliwych skutków dla zapewnienia dostępu do sądu i zachowania gwarancji rzetelnego procesu.

Współcześnie w ramach samej Unii Europejskiej wizja transformacji cyfrowej jest ukierunkowana na człowieka, na wzmacnianie pozycji jednostek i wspieranie innowacyjnych przedsiębiorstw. W decyzji w sprawie programu polityki „Droga ku cyfrowej dekadzie” do 2030 r. określono konkretne cele cyfrowe oparte na czterech głównych punktach: umiejętności cyfrowe, infrastruktury cyfrowe, cyfryzacja przedsiębiorstw i usług publicznych. Unijna droga do transformacji cyfrowej naszych

społeczeństw i gospodarki obejmuje w szczególności: otwartą suwerenność cyfrową, poszanowanie praw podstawowych, praworządności i demokracji, włączenie społeczne, dostępność, równość, zrównoważony rozwój, odporność, bezpieczeństwo, poprawę jakości życia, dostępność usług oraz poszanowanie praw i aspiracji wszystkich osób.

Transformacja ta wpływa również na realizację prawa do sądu, w tym na gwarancje rzetelnego procesu. Wpisują się w to prace nad projektem z 9.05.2023 r. zakończone przyjęciem ustawy z 7.07.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1860). Ustawą tą wprowadzono na stałe do postępowania cywilnego instytucję posiedzeń zdalnych. Ich cechą charakterystyczną jest to, że strony, świadkowie i publiczność nie muszą znajdować się w budynku sądowym, lecz mogą przebywać w dowolnym miejscu, z którego łączą się z sędzią i sądem. Jest to zatem rozwiązanie nowoczesne i wpisujące się w dynamiczny rozwój nowych technologii oraz cyfryzację życia społecznego i publicznego.

Autorzy zbiorowej monografii poddają nową instytucję zdalnych posiedzeń sądowych wnikliwej i krytycznej analizie, jednocześnie dostrzegając dynamiczne zmiany, jakim poddawany jest współczesny proces cywilny, i analizują jej rozwój z punktu widzenia gwarancji rzetelnego procesu, poszanowania zasady jawności i ochrony prawa do prywatności.

Książka ta ma wymiar praktyczny i teoretyczny. Przygotowana została przez naukowców i praktyków, to jest zarówno przez profesorów, jak i przez sędziów i adwokatów stosujących prawo i procedury w sądach, ale też przez nauczycieli akademickich.

Stanowi ona opis wybranych regulacji dotyczących rozpraw zdalnych i doręczeń elektronicznych. Jest przydatna dla początkujących prawników, studentów, aplikantów adwokackich i radcowskich, profesorów prawa oraz obywateli. Szczególnie w dobie dyskusji na temat praw obywatela i człowieka książka będzie niezwykle użyteczna dla każdego,

kto potrzebuje skorzystać z drogi sądowej i jednocześnie wziąć udział w nowej formule rozprawy. Książka to zbiór przemyśleń na temat konstytucyjnych aspektów rozpraw zdalnych i nowych form komunikacji ze stronami.

dr hab. Aneta Łazarska
prof. Uczelni Łazarskiego

Maciej Rogalski

WPROWADZENIE

W ostatnich latach dokonuje się bardzo duży postęp technologiczny w zakresie nowych form komunikacji elektronicznej oraz następuje dynamiczny rozwój już wcześniej istniejących form. Równocześnie wystąpiły negatywne zjawiska w postaci COVID-19, które wpłynęły praktycznie na wszystkie obszary naszego życia, w tym na działalność wymiaru sprawiedliwości. W celu umożliwienia jego bieżącego funkcjonowania ustawą z 2.03.2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz.U. z 2024 r. poz. 340 ze zm.) wprowadzono przepisy regulujące przeprowadzanie rozpraw za pomocą środków porozumiewania się na odległość, czyli rozpraw zdalnych, tzw. e-rozpraw. Przepisy te miały jednak charakter przepisów epizodycznych, a zatem obowiązujących w stanie pandemii lub w stanie zagrożenia epidemicznego.

Zebrane w okresie pandemii doświadczenia związane z funkcjonowaniem rozpraw zdalnych pokazały praktyczne zalety tego rozwiązania. Coraz częściej formułowane były opinie o potrzebie wprowadzenia na stałe do polskiego porządku prawnego rozpraw zdalnych. Funkcjonujące podczas pandemii rozwiązania stały się podstawą uregulowań, które przewidują stałe rozwiązania w zakresie rozpraw zdalnych, stosowane nie tylko w okresie nadzwyczajnych ograniczeń pandemicznych lub innych wyjątkowych zdarzeń. W związku z tym w ubiegłym roku podjęte zostały prace na projektem zmian między innymi w Kodeksie postępowania cywilnego. W dniu 9.05.2023 r. wpłynął do Sejmu rządowy

projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw¹.

Projekt skoncentrował dyskusję nad rozwiązaniami w zakresie rozpraw zdalnych. Koncepcja rozpraw zdalnych ma bowiem nie tylko zwolenników, ale także krytyków. Prowadzenie rozpraw zdalnych wywołuje wiele interesujących kwestii, zarówno w płaszczyźnie teoretycznej, jak i praktycznej. Zagadnienia te były przedmiotem między innymi konferencji pt. „Zdalne rozprawy i e-doręczenia w postępowaniu cywilnym – stan *de lege lata* i *de lege ferenda*”, która odbyła się 21.06.2023 r. w Warszawie. Konferencja ta została zorganizowana przez prof. Anetę Łazarską z Uczelni Łazarskiego oraz SSO Wojciecha Łukowskiego, zastępcę koordynatora krajowego ds. informatyzacji sądownictwa powszechnego. W konferencji uczestniczyli przedstawiciele środowisk akademickiego, sędziowskiego, adwokackiego i radcowskiego.

W dyskusji nad projektem podnoszono przede wszystkim kwestię dopuszczalności prowadzenia rozpraw zdalnych w świetle postanowień Konstytucji RP. Krytycy tej formy prowadzenia rozpraw wskazywali, że każdy obywatel zgodnie z Konstytucją ma prawo do sądu realnego (stacjonarnego), a nie tylko do sądu „wirtualnego”. Podkreślano, że sąd jest istotną wartością, a rozwiązania dopuszczające rozprawy zdalne deprecjonują tę wartość. Kwestia ta jest szczególnie ważna w przypadku osób wykluczonych cyfrowo, a więc starszych czy osób z niepełnosprawnościami, które mogą mieć problemy techniczne z uczestnictwem w rozprawie zdalnej. Z drugiej strony, zwracano uwagę, że właśnie możliwość przeprowadzenia rozprawy zdalnej może być szansą dla osób, które są w podeszłym wieku czy są schorowane i nie byłyby w stanie stawić się w sądzie na rozprawie stacjonarnej. Wreszcie zwracano uwagę na problem równości stron, gdy jedna strona będzie mogła uczestniczyć zdalnie w rozprawie, a druga nie.

¹ Druk sejmowy nr 3216, IX kadencja Sejmu RP, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=3216>; dalej jako projekt.

W dyskusji nad projektem trafnie podkreślano, że w praktyce decydujący będzie jednak sposób stosowania instytucji rozpraw zdalnych. Ostatecznie to sędzia będzie oceniał, czy tryb ten w danej sprawie może być zastosowany, czy też nie. Sędzia, analizując tryb zdalny, powinien brać pod uwagę charakter sprawy i realne trudności osób w niej uczestniczących. Wśród kryteriów, które powinny być istotne dla sądu, sędziowie wymieniali także wymóg zachowania prawidłowego toku postępowania i względy ekonomii postępowania. Zauważano również, że w dotychczasowej praktyce sędziowie sami nie zarządzają posiedzeń zdalnych, ale dają uczestnikom możliwość uczestnictwa w rozprawie zarówno zdalnie, jak i stacjonarnie, a od stron zależy, którą opcję wybiorą.

W czasie dyskusji słusznie podnoszono także kwestię zagwarantowania przeprowadzenia rzetelnego postępowania dowodowego podczas rozprawy zdalnej. Zwracano uwagę na możliwość wystąpienia w praktyce nieprawidłowości, w szczególności związanych z przesłuchaniem świadków. Forma zdalna prowadzenia rozprawy może pozwalać na wywieranie nacisku na świadków czy manipulowanie nimi. Z kolei nagrywanie rozpraw zdalnych stwarza możliwość wykorzystania tych nagrań przeciwko osobom, które uczestniczyły w rozprawie. Z drugiej jednak strony zwracano uwagę, że próby manipulacji mogą się zdarzać także w przypadku rozpraw prowadzonych w trybie stacjonarnym.

Istotnym zagadnieniem było również zapewnianie jawności postępowania, zarówno wewnętrznej, jak i zewnętrznej. Pojawiały się kwestie szczegółowe, dotyczące na przykład zawierania ugód w formie zdalnej. Z rozprawami zdalnymi pozostaje także w związku kwestia doręczeń elektronicznych przez portale informacyjne. Kwestia doręczeń elektronicznych nie dotyczy tylko terytorium kraju, ale ma charakter transgraniczny. Odnosi się w szczególności do transgranicznych doręczeń elektronicznych w sprawach cywilnych i handlowych.

Nie można także zapominać o praktyce prowadzenia rozpraw zdalnych w innych krajach. Tryb ten funkcjonuje już od dawna na przykład w Wielkiej Brytanii, gdzie korzysta się z niego już od 50 lat w sprawach dotyczących zwolnień za kaucją świadków przebywających za granicą, którzy nie stawiali się przed brytyjskim sądem, gdyż byli zastraszani

przez innych przestępców. W związku z tym wręcz wskazywano, że w zasadzie nie ma potrzeby prowadzić dyskusji nad tym, czy powinny zostać wprowadzone na stałe rozprawy zdalne, powinno to być oczywiste, ale raczej należałoby się skoncentrować w dyskusji na tym, w jaki sposób zapewnić gwarancje rzetelnego procesu przeprowadzonego z rozprawą w formie zdalnej.

Za postępowaniem z rozprawą zdalną przemawiają również względy ekonomii procesowej, a więc możliwość sprawniejszego i szybszego zakończenia postępowania oraz ograniczenia jego kosztów. Koszty mają znaczenie nie tylko z punktu widzenia sądu (Skarbu Państwa), ale także są bardzo istotne dla stron. Koszty te to nie tylko koszty obrońcy, ale także koszty dojazdów czy też po prostu poświęconego czasu, co w praktyce oznacza utratę zarobku.

Prace nad projektem z 9.05.2023 r. zakończyły się przyjęciem ustawy z 7.07.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1860). Ustawą tą wprowadzono na stałe instytucję posiedzeń zdalnych do polskiego porządku prawnego. Ustawa ta wprowadziła szereg zmian do Kodeksu postępowania cywilnego², umożliwiających prowadzenie posiedzeń zdalnych, które weszły w życie 14.03.2024 r. W szczególności zmieniony został § 2 art. 151 k.p.c. oraz dodane zostały w tym artykule nowe § 3–9, które dotyczą posiedzeń zdalnych. Zgodnie z art. 151 § 2 k.p.c. przewodniczący może zarządzić przeprowadzenie posiedzenia jawnego przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających jego przeprowadzenie na odległość (posiedzenie zdalne), jeżeli nie stoi temu na przeszkodzie względ na charakter czynności, które mają być dokonane na posiedzeniu, a przeprowadzenie posiedzenia zdalnego zagwarantuje pełną ochronę praw procesowych stron i prawidłowy tok postępowania. W takim przypadku na sali sądowej przebywają sąd i protokolant, a pozostałe osoby uczestniczące w posiedzeniu nie muszą przebywać w budynku sądu prowadzącego postępowanie. Zasadą będzie możliwość

² Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 1568 ze zm.).

przeprowadzenia dowodu na odległość w ramach posiedzenia zdalnego. Zgodnie z art. 235 § 2 k.p.c., jeżeli charakter dowodu się temu nie sprzeciwia, sąd orzekający może postanowić, że jego przeprowadzenie nastąpi na odległość w ramach posiedzenia zdalnego. We wniosku będzie można także wskazać, czy strona domaga się przeprowadzenia dowodu w ramach posiedzenia zdalnego (art. 235¹ k.p.c.). Kontrowersje wywołał dodany po art. 263 k.p.c. przepis art. 263¹ k.p.c., zgodnie z którym strona może sprzeciwić się przesłuchaniu świadka poza salą sądową w ramach posiedzenia zdalnego, nie później jednak niż w terminie siedmiu dni od dnia uzyskania informacji o zamiarze przeprowadzenia dowodu w taki sposób. W razie skutecznego wniesienia sprzeciwu sąd wzywa świadka do osobistego stawiennictwa na sali sądowej. Wskazuje się, że przepis ten może być wykorzystywany do obstrukcji procesowej.

W praktyce stosowania posiedzeń zdalnych istotne będą nie tylko uregulowania ustawowe, ale także przepisy wykonawcze. Przepis art. 235 § 3 k.p.c. stanowi podstawę ustawową dla Ministra Sprawiedliwości do wydania rozporządzenia, w którym powinien określić rodzaje urządzeń i środków technicznych wykorzystywanych w budynku sądu do przeprowadzenia dowodu w ramach posiedzenia zdalnego, sposób korzystania z tego rodzaju urządzeń i środków, jak również sposób przechowywania, odtwarzania i kopiowania zapisów dokonanych podczas jego przeprowadzenia, mając na względzie konieczność właściwego zabezpieczenia utrwalonego obrazu i dźwięku przed utratą dowodu, jego zniekształceniem lub nieuprawnionym ujawnieniem. Obecnie obowiązuje rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 11.03.2024 r. w sprawie rodzajów urządzeń i środków technicznych wykorzystywanych w budynku sądu do przeprowadzenia dowodu w ramach posiedzenia zdalnego w postępowaniu cywilnym, sposobu korzystania z tego rodzaju urządzeń i środków, jak również sposobu przechowywania, odtwarzania i kopiowania zapisów dokonanych podczas jego przeprowadzenia (Dz.U. poz. 357).

Należy także zwrócić uwagę, że poza kwestiami uregulowań prawnych instytucji posiedzeń zdalnych nadal aktualne pozostają problemy o charakterze organizacyjno-technicznym. Sądom ciągle brakuje odpowiedniego i wystarczającego wsparcia technicznego i informatycznego, czy wręcz po prostu wyposażenia w odpowiednie urządzenia. Przykładem

takich braków może być niewystarczająca liczba kamer pozwalających rejestrować całość sali sądowej i wszystkie osoby uczestniczące w rozprawie zdalnej.

Wprowadzenie na stałe do postępowań sądowych rozpraw zdalnych jest kolejnym etapem informatyzacji polskiego wymiaru sprawiedliwości. Z pewnością wiąże się z tym wiele korzyści, ale pojawiają się także zagrożenia. W książce prezentowane są zagadnienia kluczowe dla problematyki rozpraw zdalnych. Przedstawiane są stanowiska zwolenników tego rozwiązania, jak i głosy krytyczne. Poszczególne części książki zostały napisane przez przedstawicieli środowiska akademickiego, a także przez sędziów, adwokatów i radców prawnych. Opracowania przygotowane zostały przez autorów doskonale zorientowanych w problematyce rozpraw zdalnych, gdyż jako sędziowie prowadzili takie rozprawy lub w nich uczestniczyli jako adwokaci lub radcowie. Z pewnością więc książka powinna spotkać się z dużym zainteresowaniem zarówno ze strony praktykujących prawników, jak i pracowników nauki.

Maciej Rogalski – profesor doktor habilitowany nauk prawnych; wykładowca Uczelni Łazarskiego; radca prawny, wspólnik w kancelarii prawnej; specjalizuje się od blisko 30 lat w prawie komunikacji elektronicznej, cyberbezpieczeństwie, regulacjach sektorowych oraz prawie karnym. ORCID: 0000-0003-4366-642X.

Ryszard Piotrowski

ROZPRAWY ZDALNE W ŚWIELE KONSTYTUCJI RP

Wprowadzenie możliwości odbywania posiedzeń zdalnych¹ jest konsekwencją doświadczeń związanych z pandemią COVID-19, która wymagała umożliwienia odbywania rozpraw sądowych bez konieczności bezpośredniego udziału ich uczestników w siedzibie sądu. Stało się to możliwe ze względu na osiągnięty poziom rozwoju technologii informacyjno-komunikacyjnych i istniejący stan zaawansowania procesów cyfryzacji sądownictwa. Niezbędne w warunkach pandemii przeciwdziałanie jej skutkom, które mogły sparaliżować sądownictwo, zainspirowało do uznania rozwiązań zastosowanych jako wyjątkowe za przydatne do usprawnienia funkcjonowania sądownictwa, doświadczającego szczególnego obciążenia postępowaniami i trwającymi zmianami organizacyjnymi oraz ustrojowymi. Nie jest jednak pewne, czy to, co było akceptowalne jako wyjątek w sytuacji nadzwyczajnej, powinno stać się regułą w normalnych warunkach, w których nadzwyczajne są z jednej strony trudności sądów związane z – uwarunkowanym różnymi przyczynami – nadmiarem spraw, a z drugiej – nowe możliwości techniczne pozwalające na przeprowadzanie rozpraw zdalnych. Jak wskazywano podczas pierwszego czytania projektu ustawy² umożliwiającej między

¹ Przewiduje to ustawa z 7.07.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. poz. 1860.

² Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 3216, IX kadencja Sejmu RP.

innymi przeprowadzanie posiedzeń zdalnych w postępowaniu cywilnym, posiedzenie zdalne to oszczędność „czasu, kosztów, infrastruktury. Nie trzeba dojeżdżać z drugiego końca Polski na 15-minutową rozprawę. To jest komfort niezwalniania się z pracy, komfort pozostania z rodziną i złożenia zeznania na odległość”³.

Usprawnianie sądownictwa przy wykorzystaniu nowych technologii wiąże się jednak z ryzykiem pragmatycznej deformacji stosowanych procedur, która może spowodować zagrożenie dla prawa do sądu, a tym samym zagrozić podstawowemu prawu człowieka, jakim jest prawo do prawa. Zagrożenie to jest szczególne w warunkach procesu informatyzacji, złożonego i zdeterminowanego globalnymi przemianami technologicznymi, wywołującymi skomplikowane i niejednoznaczne konsekwencje w dziedzinie praw człowieka⁴. Prawo dostępu do sądu nie może być ograniczone nawet w czasie stanu wojennego i wyjątkowego, jak o tym stanowi art. 233 ust. 1 Konstytucji RP. Z założenia rozprawy zdalne ułatwiają dostęp do sądu. Nie jest jednak jasne, czy rozwiązania kodeksowe w tym zakresie nie podważają trafności tego założenia.

Zgodnie z ustalonym orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego prawo do sądu obejmuje w szczególności: 1) prawo do uruchomienia postępowania sądowego, 2) prawo do odpowiednio ukształtowanej procedury sądowej, zgodnie z zasadami sprawiedliwości, jawności i dwuinstancyjności oraz 3) prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia, a także 4) prawo do odpowiedniego ukształtowania ustroju i pozycji organów rozpoznających sprawę⁵.

W myśl art. 45 ust. 1 Konstytucji RP: „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez

³ Tak w uzasadnieniu projektu rządowego przedstawionym podczas pierwszego czytania, por. Sprawozdanie stenograficzne z 76. posiedzenia Sejmu w dniu 26.05.2023 r., s. 373.

⁴ Por. R. Piotrowski, *Prawa człowieka wobec globalizacji* [w:] *XV lat obowiązywania Konstytucji z 1997 r. Księga jubileuszowa dedykowana Zdzisławowi Jaroszowi*, red. M. Zubik, Warszawa 2012, s. 60 i n.

⁵ Tak zwłaszcza w uzasadnieniu wyroku TK z 24.10.2007 r. w sprawie o sygn. SK 7/06, OTK-A 2007/9, poz. 108.

właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd”. W doktrynie znalazł wyraz pogląd, że „wprawdzie Konstytucja RP nie określa wprost tego prawa jako prawa do rzetelnego procesu, lecz nie ulega wątpliwości, że przepis ten znaczy więcej aniżeli zapewnienie samego dostępu do sądu. Gwarantuje on bowiem prawo do ochrony sądowej w warunkach rzetelnego procesu”⁶. Prawo do rzetelnej procedury sądowej zaliczane jest do praw i wolności osobistych⁷. W świetle stanowiska doktryny prawa do sądu jako prawa osobistego jednostki „nie da się oderwać od prawa do sądu jako gwarancji praw i wolności, a z kolei przymioty sądu jako instytucji gwarantującej nie dadzą się oderwać od zasad organizacyjnych i funkcjonalnych sądów, zawartych w przepisach, dotyczących ich ustroju”⁸.

Niezależnie od fundamentalnej charakterystyki prawa do sądu pojęcie sądu nie zostało zdefiniowane w Konstytucji RP. Jest to zatem pojęcie zastane, ukształtowane na tle doktryny i orzecznictwa⁹.

W świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego oraz poglądów doktryny Konstytucja RP, nie ustalając znaczenia wielu zastosowanych w niej pojęć, nawiązuje do ich dotychczasowego rozumienia, które – zależąc od poglądów uczonych i kształtu praktyki – wynika „z tradycji, doktryny i orzecznictwa, a także ze sposobu rozumienia [...] w prawie dotychczas obowiązującym”¹⁰. Chodzi zatem o takie znaczenie, jakie „od dawna ukształtowało się w Polsce na tle poglądów doktryny i orzecznictwa”¹¹. Pojęcia zastane, odwołujące się zwłaszcza do wartości

⁶ Tak A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 44.

⁷ Por. L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2024, s. 130.

⁸ Por. P. Sarnecki, komentarz do art. 45 [w:] *Konstytucja RP. Komentarz*, t. III, red. L. Garlicki, Warszawa 2003, s. 7.

⁹ Por. R. Piotrowski, *System elektronicznego przydziału spraw w sądach a Konstytucja* [w:] *Nowoczesne technologie. Szansa czy zagrożenie dla funkcjonowania przedsiębiorców w obrocie prawnym i postępowaniach sądowych*, red. A. Kidyba, A. Olejniczak, Warszawa 2022, s. 219 i n. Por. także R. Piotrowski, *Pojęcia zastane w Konstytucji RP. Dylematy teorii i praktyki* [w:] *Źródła prawa. Teoria i praktyka*, red. T. Giaro, Warszawa 2016, s. 22 i n.

¹⁰ Tak w uzasadnieniu wyroku TK z 12.01.2005 r. w sprawie K 24/04, OTK-A 2005/1, poz. 3.

¹¹ Tak L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2015, s. 131.

zastanych¹², a także zawartych w Konstytucji RP klauzul generalnych, sprzyjają znajdującej wyraz w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego tendencji do odwoływania się do wcześniejszych judykatów, stabilizującej linię orzeczniczą¹³. Ukształtowana interpretacja pojęć zastanych „założonych przez ustrojodawcę jako dane”¹⁴ nadaje sens ustawie zasadniczej, co wskazuje na szczególne znaczenie paradygmatu wykładni¹⁵ tych pojęć i jego zgodności z Konstytucją RP. W doktrynie znalazł wyraz pogląd, że sąd konstytucyjny jako interpretator Konstytucji „ma bardzo duży zakres swobody, a niekiedy [...] musi podjąć decyzje autorytatywnie kończące spór co do treści [...] pojęć”¹⁶. Jednak działając w granicach owej swobody interpretacyjnej, Trybunał Konstytucyjny nie może postępować arbitralnie, w oderwaniu od konstytucyjnych przesłanek ustalania znaczenia pojęć zastanych, którymi są „przepisy dające wyraz założonym ideom ustrojowym lub zawierające pojęcia zastane”¹⁷.

W świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego zastane pojęcie sądu jest zdeterminowane przez uwarunkowane kulturowo funkcje wymiaru sprawiedliwości. Trybunał podkreślił, iż „sędzia pełni specyficzną funkcję społeczną jako arbiter w konfliktach społecznych. Funkcji tej nie można utożsamić wyłącznie z prawidłowością i faktyczną bezstronnością orzecznictwa. Pełnienie roli arbitra wymaga kredytu zaufania publicznego. Sędzia pozbawiony tego zaufania nie może w sposób prawidłowy rozstrzygać konfliktów i służyć zachowaniu spokoju publicznego. Orzeczenia takiego sędziego, nawet pomimo ich obiektywnej prawidłowości, nie będą akceptowane przez strony konfliktu czy opinię publiczną”¹⁸.

¹² Por. P. Winczorek, *Konstytucja i wartości* [w:] *Charakter i struktura norm konstytucji*, red. J. Trzciński, Warszawa 1997, s. 41.

¹³ Por. *Wykładnia konstytucji. Inspiracje, teorie, argumenty*, red. T. Stawecki, J. Winczorek, Warszawa 2014.

¹⁴ Por. S. Wronkowska, *O niektórych osobliwościach konstytucji i jej interpretacji* [w:] *Wykładnia konstytucji. Aktualne problemy i tendencje*, red. M. Smolak, Warszawa 2016, s. 15.

¹⁵ S. Wronkowska, *O niektórych...*, s. 15.

¹⁶ S. Wronkowska, *O niektórych...*, s. 25.

¹⁷ S. Wronkowska, *O niektórych...*, s. 25.

¹⁸ Tak w uzasadnieniu orzeczenia TK z 9.11.1993 r. w sprawie o sygn. K 11/93, OTK 1993/2, poz. 37.

Transmitowanie przebiegu rozprawy sądowej budzi wątpliwości w świetle zastanego rozumienia pojęcia sądu¹⁹, jakie uformowało się na tle doktryny i orzecznictwa oraz z dotychczasowym rozumieniem jawnego rozpatrzenia sprawy²⁰. Sąd to miejsce rzeczywiste, a nie wirtualne. Jedynie wyjątkowo dopuszczano utrwalanie dźwięku i obrazu, czy też nawet transmitowanie rozprawy lub jej fragmentów. Sąd, o którym mowa w Konstytucji RP, to swego rodzaju zdarzenie społeczne, którego uczestnikami są osoby obecne w sali rozpraw; zdarzenie to zostaje – co do zasady – utrwalone w relacji pisemnej, dostępnej osobom zapoznającym się z aktami i czytelnikom ewentualnych sprawozdań z przebiegu rozprawy. Sąd rozpatrujący sprawę jawnie to taki sąd, który gwarantuje każdemu, że zapis przebiegu jawnego rozpatrzenia nie będzie tożsamy z owym rozpatrzeniem, a więc nie będzie jego wiernym powtórzeniem, pozwalającym w istocie na obecność na rozprawie także tym, których tam nie było. Zastane pojęcie sądu wyklucza – co do zasady – udostępnianie przez uczestników rozpatrzenia sprawy swego wizerunku, głosu, emocji ujawniających się w szczególnych warunkach owego rozpatrzenia bliżej nieokreślonego zbiorowi osób mających teleinformatyczny dostęp do zapisu dźwięku i obrazu. Prawo do sądu oznacza zwykle konieczną rezygnację z prawa do prywatności, jednak tylko w takim zakresie, w jakim – poza sądem i innymi osobami uczestniczącymi w postępowaniu w różnych przewidzianych przez nie rolach – publiczność jest podczas rozprawy obecna. Natomiast przekazywanie dźwięku i obrazu w systemie teleinformatycznym znacznie zwiększa zakres ograniczenia prywatności ponad standard dotychczasowy. Dla publiczności obecność na jawnym posiedzeniu nie może być równoznaczna z dorozumianą zgodą na możliwe utrwalanie tej obecności w systemie teleinformatycznym, a zatem – na poddanie się identyfikacji ze wszystkimi tego konsekwencjami²¹.

¹⁹ Na temat pojęcia zastanego por. L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2012, s. 132.

²⁰ Por. R. Piotrowski, *Utrwalanie przebiegu rozprawy sądowej a Konstytucja* [w:] *Elektroniczny protokół a wymiar sprawiedliwości. Materiały z konferencji Stowarzyszenia Sędziów Polskich „Iustitia”*, red. A. Łazarska, Warszawa 2015.

²¹ R. Piotrowski, *Utrwalanie...*

W doktrynie wskazano, że jawność rozpatrzenia sprawy, o której mowa w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, oznacza możliwość bezpośredniego śledzenia przebiegu „rozpatrywania” sprawy (co nosi nazwę „publiczności” procesu), a także informowania o nim w środkach społecznego przekazu, co obejmuje zarówno „publiczne” fazy postępowania, jak i fazy „niepubliczne”²².

Zastane pojęcie sądu nie obejmuje utrwalania ani przekazywania przebiegu posiedzenia w systemie teleinformatycznym. Zgodnie z tym pojęciem protokół ma formę papierową i jest dostępny w aktach, a to oznacza, że protokół nie jest zapisem dźwięku i obrazu, nie jest możliwe sporządzanie dowolnie wielu kopii zapisu przebiegu posiedzenia, nie może on być integrowany z innymi danymi dotyczącymi stron, świadków czy też sędziów ani poddany obróbce lub przetwarzaniu w sposób utrudniający stwierdzenie, że miało to miejsce.

Ważnym składnikiem zastanego pojęcia sądu, współtworzącego społeczną legitymację władzy sądowniczej, jest funkcjonowanie sądu w określonym miejscu i czasie. Podczas posiedzenia odbywanego w trybie zdalnym uczestnicy postępowania mogą przebywać w dowolnych miejscach, co pozbawia sąd jego powagi i znaczenia wynikających z symboliki miejsca i czasu. Ustawodawca próbuje przeciwdziałać tego rodzaju swojej dekonstrukcji pojęcia sądu, stanowiąc w art. 151 § 8 Kodeksu postępowania cywilnego²³, że osoba „biorąca udział w posiedzeniu zdalnym przebywająca poza budynkiem sądu jest zobowiązana poinformować sąd o miejscu, w którym przebywa, oraz dołożyć wszelkich starań, aby warunki w miejscu jej pobytu licowały z powagą sądu”. Wykonanie tego zobowiązania może być trudne. Ustawodawca wyposaża sąd w środki pozwalające ograniczać zakres możliwych naruszeń powagi sądu procedującego w trybie zdalnym, stanowiąc w art. 49 § 3 Prawa o ustroju sądów powszechnych²⁴, że przepisy sankcjonujące tego rodzaju naru-

²² Tak P. Sarnecki, komentarz do art. 45 [w:] *Konstytucja...*, t. III, red. L. Garlicki, s. 5.

²³ Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. z 2024 r. poz. 1568 ze zm.

²⁴ Ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. z 2024 r. poz. 334 ze zm.

szenia stosuje się do czynu popełnionego „za pośrednictwem środków porozumiewania się na odległość, o ile istnieje pewność co do osoby, która dopuściła się tego czynu”. A zatem brak tego rodzaju pewności wykluczy sankcjonowanie naruszenia powagi sądu.

Zgodnie z art. 52a § 2 Prawa o ustroju sądów powszechnych osoba uczestnicząca w posiedzeniu zdalnym „jest obowiązana podać na żądanie przewodniczącego składu sądu informacje o miejscu, w którym przebywa, oraz o towarzyszących jej osobach”. Sąd nie ma jednak możliwości weryfikacji wiarygodności tych informacji. Z tego względu rozstrzygnięcie sądu może być uzależnione od okoliczności, na które nie ma on wpływu, co jest wykluczone na sali rozpraw.

Kluczowe znaczenie dla istnienia prawa do sądu ma dostęp do tej instytucji rozumiany nie tylko jako możliwość wszczęcia postępowania przed sądem, ale także uczestniczenia w tym postępowaniu w różnych jego stadiach i formach. Przeprowadzanie rozpraw zdalnych może sprawić, że sąd oddali się od obywateli, zwłaszcza tych cyfrowo wykluczonych, zwykle z powodu ubóstwa lub wieku. W myśl art. 151 § 2 k.p.c. można zarządzić przeprowadzenie posiedzenia zdalnego, jeżeli zagwarantuje to „pełną ochronę praw procesowych stron i prawidłowy tok postępowania”. Ocena należy do wydającego zarządzenie i może być uwarunkowana przede wszystkim troską o zapewnienie sprawności postępowania, nie zaś wiedzą o możliwości korzystania przez stronę z niezbędnych urządzeń technicznych oraz umiejętności posługiwania się tymi urządzeniami, względnie o możliwości korzystania z pomocy w tym zakresie. Przepis nie zobowiązuje wydającego zarządzenie do przeprowadzenia analizy ryzyka ograniczenia praw strony w związku z przeprowadzaniem rozprawy zdalnej. Nie przewiduje też prawa do odwołania się od zarządzenia o przeprowadzeniu posiedzenia zdalnego²⁵. Mamy zatem do czynienia z rozstrzygnięciem o arbitralnym charakterze.

Możliwość przeprowadzania rozpraw zdalnych jest równoznaczna z immanentnym ryzykiem ograniczenia, a nawet pozbawienia prawa do sądu.

²⁵ Por. na ten temat w wystąpieniu Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministra Sprawiedliwości z 20.04.2023 r. (IV.510.18.2023.Kpa).